

Prečo čítať Mateja Bela...*

IMRICH NAGY

Katedra histórie, Fakulta humanitných vied Univerzity Mateja Bela, Banská Bystrica

Na pôde úradu Žilinského samosprávneho kraja sa dňa 17. októbra 2013 uskutočnilo slávnostné uvedenie publikácie *Matej Bel – Trenčianska stolica*. Ide o ojedinelý editorský počin: prvýkrát totiž uzrela svetlo sveta bilingválna (latinsko-slovenská) podoba textu Belových *Vedomostí* (Notitia) *Trenčianskej stolice*, ktorá sprístupňuje čitateľovi pôvodný Belov text doplnený o jeho odborný rozbor, kritický poznámkový aparát a miestne a menné registre. Vydavateľom knihy je paradoxne „malé“ regionálne múzeum – Kysucké múzeum v Čadci, ktoré prišlo s touto myšlienkou a dokázalo ju aj v úzkej spolupráci s Katedrou histórie Fakulty humanitných vied Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici realizovať. Samotná kniha je však výsledkom trpezlivej a náročnej práce širokého odborného kolektívu spolupracovníkov. Menovite treba aspoň uviesť, že latinský text *Vedomostí Trenčianskej stolice* pripravil na vydanie kolektív maďarských odborníkov pod vedením Gergelya Tótha z Historického ústavu Maďarskej akadémie vied v Budapešti, slovenský preklad, odborný rozbor a komentár napísal pracovník Katedry histórie FHV UMB Imrich Nagy, ich prácu starostlivo recenzovali a pripomienkovali pracovníci Katedry klasických jazykov Trnavskej univerzity Erika Juríková a Daniel Škoviera, napokon výslednú podobu reprezentatívnej publikácie dali hlavní zostavovatelia Martin Turóci z Kysuckého múzea v Čadci a I. Nagy z Katedry histórie FHV UMB. Treba tiež dodať, že publikácia vznikla za finančnej podpory grantu MŠ SR KEGA 028TTU-4/2012 „Monumentálne historické dielo Mateja Bela a jeho využitie pre vzdelávanie“ riešeného aj na pôde Univerzity Mateja Bela, ako aj finančnej podpory Ministerstva kultúry SR a Žilinského samosprávneho kraja.

Ostáva veriť, že ide o prvú lastovičku komplexného vydania diela Mateja Bela a jeho sprístupnenia slovenskej kultúre. Veď Kysucké

* Tento materiál vznikol ako súčasť riešenia grantu MŠ SR KEGA 028TTU-4/2012 Monumentálne historické dielo Mateja Bela a jeho využitie pre vzdelávanie.

múzeum v Čadci si predsavzalo moderné, kritické bilingválne vydanie *Vedomostí* Mateja Bela o všetkých stoliciach na území dnešného Žilinského kraja (okrem Trenčianskej stolice sú to Liptovská, Oravská a Turčianska stolica). Azda sa takýto iniciatívny vydavateľ plný entuziazmu nájde aj na území Banskobystrického kraja (jej územie čiastočne alebo úplne kedysi vyplňali stolice Zvolenská, Novohradská, Gemerská, Hontianska a Tekovská), hoci podľa mena je k tomu predurčená práve Univerzita Mateja Bela...

Na otázku, prečo by malo mať dielo Mateja Bela svojho čitateľa aj dnes, sme sa pokúsili naznačiť odpoveď aj v príhovore pri slávnostnom uvedení knihy. Tento text v ďalšom reprodukuje.

* * *

Anglický humanista John Colet v časoch kvitnúcej renesancie na adresu Erazma Rotterdamského adresoval prorocké slová: „Erazmovo meno nikdy nezahynie“. Erazmov životopisec z 20. storočia, Johann Huizinga, toto tvrdenie lakonicky komentoval slovami: „Erazmovo meno pretrvalo, ale Erazma už nikto nepozná.“ Lebo Erasmus písal výlučne po latinsky. Mutatis mutandis môžeme to isté povedať aj na adresu Mateja Bela – veď Belovo meno je v našej spoločnosti a kultúre naozaj známe: máme ulice a námestia Mateja Bela, máme cenu Mateja Bela, dokonca máme Univerzitu Mateja Bela a o Matejovi Belovi sa už učia deti na základných školách, ale koľkí môžu povedať, že poznajú Mateja Bela, lebo ho čítali? Zaiste, zemepisné, národopisné a dejepisné informácie o regiónoch Slovenska nie sú bežným čítaním na voľné chvíle, kto však chce siahnuť po Belovi, musí mať okrem zvedavosti a chuti po vedomostiach aj výbavu klasického filológa... Lebo náš Matej Bel, rovnako ako humanista Erasmus napísal všetko po latinsky. A latinčina, ktorou kedysi hovorila nielen elita, ale aj zberba starého Ríma, sa postupne stala jazykom vedy a vyššieho vzdelania. Čo však platilo absolútne za Erazma a v Uhorsku ešte aj za Bela, dnes už neplatí nikde. Minulosť sa tak zatvára pred prítomnosťou nielen za hradbou dávno uplynulého času, ale aj neznámeho jazyka. Aby sme ju odhalili, potrebujeme ju sprístupniť, a keďže cez čas to (zatiaľ) nejde, ostáva ten jazyk.

Prečo však chcieť čítať Bela? Je to ojedinelé dielo našej histórie a o našej histórii, v pozornosti ktorej nestoja len vznešení monarchovia a urodzení páni, ale aj obyčajní ľudia – niekedy dômyselní, usilovní,

vzdelaní, pracovití, inokedy aj leniví, dôverčiví, závistliví, či rovno hlúpi. Bel píše o našom kraji, o našom meste, o našej dedinke, o našich lesoch, horách a lúkach, o našich potokoch, hradoch a kostoloch. Starí Gréci mali Homéra a jeho básne, v ktorých sa snažili nájsť akúkoľvek zmienku o svojom rodisku, domove – lebo bez toho, ako keby nemali minulosť, nemali dôstojnosť. My máme Bela, ktorý nám toto ponúka priamo na podnose, dokonca so zasväteným pohľadom človeka z minulosti.

Belove opisy uhorských stolíc majú jednotnú štruktúru – keď si prelistujete jednu stolicu, už viete, čo môžete nájsť v tej druhej. Každý opis je rozdelený na dve časti – prvá, zväčša je stručnejšia, ponúka opis prírody a administratívu stolice. Prejdete po hraniciach stolice, po horstvách a vodných tokoch, všimnete si, čo tu rástlo, aké zvieratá tu žili, z akých minerálnych prameňov ste sa mohli napiť. Dočítate sa o najvýznamnejších šľachtických a zemianskych rodoch, ktoré pochádzali z územia stolice a v minulosti ju preslávili. Zaujímavejšia je však druhá časť, kde začína rozprávanie o jednotlivých sídlach – mestách, mestečkách, dedinách, ale aj hradoch a zámkoch. Sú to vlastne prvé obecné monografie v dejinách, ponúkajúce pohľad na historický vývoj, zvyky a spôsob života obyvateľov. Slovom, ak sa začítate do Bela, razom dostanete chuť poprechádzať sa po opisovaných miestach, pozrieť sa, ako to tam vyzerá dnes.

Keď som sa pustil do práce na preklade Belových Vedomostí Trenčianskej stolice, mnohí ma poľutovali, mnohí odrádzali, že Belov jazyk je ťažko zrozumiteľný, prezdobený, že sa s tým natrápim... Áno, Bel je barokový autor a jeho štýl niekedy vzdialene pripomína barokový sloh, v ktorom niet rovnej, krátkej a strohej línie. Stačí sa však do Belovej latinčiny začítať a nájdete Bela človeka, nájdete jeho spôsob myslenia a vyjadrovania, nájdete, čo ho tešilo a čo rmútilo. Odrazu k Vám prehovára celkom zrozumiteľne.

Belove Vedomosti vo svojej ohromnej komplexnosti a podrobnosti sú skutočne dielom presahujúcim možnosti a schopnosti jedného človeka. Bel však na ne nebol sám. Napriek tomu, niekedy na jeho texte cítiť, keď opisuje miesta, kam nikdy nevkročil. Oveľa živší, výrečnejší je vtedy, keď píše, čo sám zažil. Vo Vedomostiach Trenčianskej stolice napríklad takto na vlastnej koži okúsil zbojníkov nad Oščadnicou, ktorým

potom nevie prísť na meno...

Bel nebol iba vedec s prísnyim pohľadom, vedel sa aj smiať a zabávať. Vo Vedomostiach Zvolenskej stolice napríklad s vážnym tónom v hlase rozpráva, ako v Lubietovej popravili vrabcov, pretože im vyzobávali zrno z pôdy. Rozhorčení mešťania ich odsúdili na defenestráciu z hradnej veže! A vrabce zhrozené z toľkej krutosti, hoci pochopiteľne žiaden z nich pri tej „strašnej poprave“ o život neprišiel, naviď opustili brány mesta. Podobné príbehy nájdeme aj vo Vedomostiach Trenčianskej stolice – trebárs ako chceli dedinčania z Kopca vyseďieť z „vajca“ žriebä a nakoniec vysedeli zajaca, či ako chytali raky v potoku pekným slovom.

Belove Vedomosti teda je prečo čítať. Mojou snahou pri preklade bolo dať Belovi druhú šancu na život – preniesť jeho svet, jeho radosti a starosti, jeho krásy aj bolesti, jeho samého do slovenského jazyka. To, či sa mi to podarilo, môžu povedať iba čitatelia. Práve im – práve Vám, potomkom hrdých obyvateľov Trenčianskej stolice venujem svoj preklad. Robím to s pokorou a bážňou pred dielom majstra, ktorý si svoj druhý život naozaj zaslúži.

Vivat Mathias Belius! – Nech žije Matej Bel!

